

УДК 614.252: 37.015.3

Г.М. Стечак, м. Львів, Україна / H. Stechak, Lviv, Ukraine
e-mail: Halynastechak1976@gmail.com

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ

Анотація. Докорінні зміни, що відбуваються в українській освітній системі впливають на процес професійного становлення медичних працівників, зокрема сімейних лікарів, яким часто доводиться працювати в напружених соціально-психологічних ситуаціях. Здатність бачити і вирішувати проблеми, пов'язані зі здоров'ям людей, розуміти конкретні ситуації їхнього життя і особливості міжособистісних відносин, урахувувати індивідуальні особливості пацієнтів і членів їх сімей, визначати значимість тих чи інших подій і ситуацій і відповідним чином впливати на їх перебіг неможливо без педагогічної підготовки сімейного лікаря. У статті визначено шляхи вдосконалення педагогічної підготовки майбутніх сімейних лікарів у вищих медичних навчальних закладах (професійна спрямованість, зв'язок із практикою, урахування психологічних і соціальних аспектів професійної діяльності, удосконалення форм, методів і засобів педагогічної підготовки) і комплекс необхідних педагогічних умов, до яких автор відносить спрямованість навчання на формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до психолого-педагогічної компетентності медика; узгодження змісту педагогічних дисциплін зі спеціально-медичними і психологією; проектування форм, методів і засобів поетапного формування та розвитку в освітньому процесі психолого-педагогічної компетентності у студентів; використання інноваційних технологій теоретичної та практичної підготовки, що формують систему знань про педагогічну діяльність, спілкування та взаємодію, забезпечують оволодіння студентів педагогічною технікою.

Ключові слова: модернізація, професійна підготовка, педагогічна підготовка, педагогічні умови, сімейний лікар, компетентність.

Modernization of Future Family Doctor's Pedagogical Training

Annotation. Radical changes taking place in the Ukrainian educational system affecting the process of professional formation of health workers, including family doctors who often have to work in a stressful social and psychological situations. The ability to see and solve problems related to people's health and understand the specific situations of their lives and characteristics of interpersonal relations, to take into account the individual features of the patients and their families, to determine the importance of certain events and situations and, accordingly, affect their course is impossible without pedagogical training of a family doctor. The author identifies the ways of improving the pedagogical training of future family doctors at higher medical schools (professional orientation, relationship with the practice, accounting of psychological and social aspects of their careers, enhancement of forms, methods and tools of pedagogical training) and a complex of pedagogical conditions, including focus on forming motivational and value orientation to psychological and pedagogical competence; integration of pedagogical disciplines with medical and psychology; projecting forms, methods and tools the stage formation and development in the learning process psychological and pedagogical competence; the use of innovative technologies theoretical and practical training which form a system of knowledge about educational activities, communication and interaction, providing students mastering teaching techniques.

Key words: modernization, professional training, pedagogical training, pedagogical condition, family doctor, competence.

Суттєві зміни, що відбуваються у вітчизняній системі охорони здоров'я, загострили проблему якості підготовки лікарів. Чинні нормативні документи України передбачають реорганізацію та оптимізацію медичної допомоги зі створенням дієвої системи охорони здоров'я, зорієнтованої на пріоритетний розвиток первинної медичної допомоги – сімейної медицини. Пріоритетний розвиток первинної медичної допомоги передбачає підготовку кваліфікованого лікаря первинної ланки, сімейного лікаря, кваліфікація якого відповідала б міжнародному та європейському рівням. При цьому істотною проблемою є відсутність загальноприйнятої та науково обґрунтованої моделі навчання сімейних лікарів. Тривають дискусії щодо функціональних обов'язків, термінів, змісту і технології їх навчання, необхідного для цього навчально-методичного та науково-технічного забезпечення тощо. Відзначимо, що більшість наукових робіт, присвячених підготовці сімейних лікарів українськими дослідниками, стосуються переважно її медичних аспектів.

Водночас, у розвинених країнах відбувається переоцінка поглядів на підготовку медичних працівників і, особливо, лікарів: сучасній охороні здоров'я потрібні фахівці, компетентні не лише в галузі медичних знань, а також обізнані в питаннях педагогіки, психології, соціології, права, маркетингу та менеджменту. Провідну роль у новій концепції підготовки медичних працівників відіграє педагогічна підготовка. Вона спонукає лікарів розглядати пацієнтів як у соціальному, так й індивідуальному контексті, усвідомлено вважати турботу про людей основною спрямованістю медичної справи [1, с. 2].

У навчальних планах вищих медичних навчальних закладів України затверджені такі психолого-педагогічні дисципліни, як «Основи педагогіки та психології», «Основи соціальної психології» та ін. Проте є й такі медичні заклади, де ці дисципліни не вивчаються. Загалом, педагогічній підготовці майбутніх лікарів нині, як правило, в освітньому процесі ВНЗ не приділяється належна увага. У педагогічній науці ця проблема також, на жаль,

залишається недостатньо вивченою. Водночас відзначимо, що видатні учені-медики (В. Бехтерев, В. Гіларовський, А. Грибоедов, В. Кащенко, С. Корсаков, А. Лазурський, М. Пирогов та ін.) висунули тезу щодо існування об'єктивних зв'язків між медициною та педагогікою [6].

Окремі питання педагогічної підготовки медиків розкриті в роботах А. Амірова, С. Бухальської, А. Волосовця, І. Глінкіна, С. Двойнікова, М. Камілової, Ю. Марушко, Д. Мачарадзе, В. Мілерян, Н. Пахомової, Е. Самборської, Н. Семенкова, І. Тарасової, О. Уваркіної, А. Хейфец, Я. Цехмістерата ін. Проте, завдання цілісного дослідження процесу педагогічної підготовки лікаря з позиції компетентнісного підходу практично не ставилися. Нині досить детально вивчена підготовка лікаря-педагога (Н. Кудрява, І. Новгородцева, Н. Юшукта ін. [5]), опубліковано низку навчальних посібників з педагогіки для студентів медичних спеціальностей, а формування педагогічної компетентності розглянуто лише щодо медичного працівника із середньою професійною освітою (І. Балякова [1]). У психолого-педагогічній літературі не розкриті достатньою мірою зміст і структура поняття «педагогічна компетентність лікаря», не розроблена цілісна система форм і методів педагогічної підготовки, а також не обґрунтовано комплексу педагогічних умов, за яких процес формування педагогічної компетентності в майбутнього лікаря, у тому числі сімейного, буде ефективним.

Завдання нашої статті зумовлені потребами розвитку педагогічної теорії і практики в ситуації динамічного оновлення суспільства та підвищенням вимог до підготовки медичного працівника і його компетентності; недостатньою дослідженістю структури і змісту педагогічної підготовки лікарів; нерозробленістю теорії і методики формування педагогічної компетентності у студентів, які опановують спеціальність «сімейний лікар».

Як стверджує Б. Бім-Бад, типи професійного мислення у лікарів і педагогів багато в чому схожі; вони базуються у своїй роботі на загальних закономірностях норми і відхилень від неї [2]. Лікарю доводиться в ряді випадків наближувати свою діяльність до виховання та навчання [6]. У сучасних дослідженнях [1] справедливо відзначається, що для організації догляду за хворими медичний працівник зобов'язаний знати, що його діяльність має спрямовуватися не лише на розв'язання проблем, пов'язаних із біологічними порушеннями, а й психологічних і соціальних. Виховання усвідомленого ставлення людини до питань здоров'язбереження вимагає від медика психолого-педагогічних знань, а також методів навчання пацієнтів знанням й умінням з охорони здоров'я. Така діяльність відбувається в дошкільних закладах, школах, лікарнях, інших установах та організаціях.

Медична освіта нині передбачає підготовку фахівців до виконання функцій організатора допомоги пацієнту, наставника. Медик має вміти пояснити

пацієнтові, як здійснювати ті чи інші заходи щодо догляду за собою, пробудити в нього інтерес до слухання і спостереження, спонукати задавати відповідні питання. Пацієнтів треба зацікавити навчатися, спостерігаючи за діями медичних працівників. В окремих випадках їх доречно задіяти в запланованих навчальних заходах (читання, обговорення). Пацієнти мають вчитися вирішувати власні проблеми, зокрема знати ефект дії використовуваних медикаментів і їх дозування. Часто їм необхідно одержати психомоторні навички (зміна пов'язок, набирання розчину для ін'єкцій тощо). Оскільки діти і дорослі по-різному сприймають процес навчання, медик (передусім – сімейний лікар) має враховувати вікові, індивідуальні особливості пацієнтів, а також освіченість і досвід своїх учнів. Отже, для реалізації безпосередніх обов'язків він повинен мати достатню теоретичну та практичну психолого-педагогічну підготовку, одержану в медичному ВНЗ.

Безперечно, систему навчання лікарів загальної практики – сімейної медицини в Україні необхідно будувати з урахуванням сучасних принципів Всесвітньої організації сімейних лікарів (WONCA), Європейської академії викладачів загальної практики (EURACT), а також міжнародних стандартів і накопиченого за кордоном кращого досвіду з підготовки сімейних лікарів. У Положенні про лікаря загальної практики / сімейного лікаря / виділений цілий розділ, присвячений взаєминам, які він повинен вміти налагоджувати [8]. У кваліфікаційній характеристиці лікаря загальної практики серед багатьох його професійних завдань і обов'язків визначені такі: сприяє вирішенню медико-соціальних проблем сім'ї; проводить санітарно-освітню роботу з виховання населення в питаннях формування, збереження і зміцнення здоров'я членів сім'ї, само- та взаємодопомоги; надає консультативну допомогу сім'ям із питань планування сім'ї, етики, психології, гігієни, соціальних аспектів сімейного життя, виховання дітей, підготовки їх до дитячих дошкільних закладів, школи і профорієнтації, веде «школу батьків»; здійснює активну роботу з поширення медичних знань серед населення, пропаганди здорового способу життя, запобігання захворювань; дотримується принципів медичної деонтології [8]. Таким чином, ефективність професійної діяльності сімейних лікарів, яким часто доводиться працювати в напружених соціально-психологічних ситуаціях, залежить від рівня їхньої психолого-педагогічної підготовки, сформованості знань про психологічні особливості розвитку пацієнтів різних вікових категорій, у тому числі навчання та виховання дітей і підлітків. Їм важливі не лише одержані у ВНЗ знання, а й навички налагодження контактів, взаємодії та співпраці як з пацієнтами різного віку, так і з колегами-медиками з метою визначення правильного діагнозу й ефективного лікування хворих. Окрім того, сімейний лікар повинен надавати широкий спектр психологічних

і соціальних послуг. Особливим завданням є виділення в освітньому процесі практико орієнтованого матеріалу для моделювання педагогічних ситуацій, можливих у реальній лікарській діяльності [5, с. 14].

Методологічною основою педагогічної підготовки майбутніх сімейних лікарів, на нашу думку, є: системний підхід, що дозволяє домогтися цілісності процесу професійної підготовки в медичному ВНЗ; аксіологічний підхід, у межах якого педагогічні цінності розглядаються крізь призму ціннісних орієнтацій медичного працівника; особистісно-діяльнісний підхід, що визнає навчально-професійну діяльність умовою повноцінного розвитку і саморозвитку особистості; гуманістичний підхід, який орієнтує всі компоненти навчання лікаря на постать людини як головну, основоположну цінність; компетентнісний підхід, коли навчальний процес спрямовується на практичні результати, здатність мобілізувати отримані знання, вміння, досвід і способи поведінки в конкретній діяльності; контекстний підхід, що сприяє інтеграції в підготовці медика різних теоретичних і практико орієнтованих компонентів.

Метою вивчення педагогіки в медичному ВНЗ є формування основ психолого-педагогічної компетентності та розширення професійних функцій медичного працівника. Студенти повинні «засвоїти і прийняти педагогічні аспекти діяльності медичного працівника; опанувати основи педагогічних знань, підвищити загальну педагогічну культуру; зрозуміти значення педагогічних знань для розвитку своїх здібностей у період навчання і для професійного зростання» [3]. Медичний працівник має володіти такими педагогічними знаннями: навчання пацієнтів цілям лікування, способам його виконання, а також вимогам до техніки виконання заходів зі здоров'язбереження; формування в пацієнтів позитивної мотивації щодо лікування; навчання реалізації принципів самоконтролю, самоогляду тощо.

Під професійною компетентністю нині розуміють інтегративне особистісно-діялісне новоутворення, що збалансовано поєднує необхідні знання, вміння та навички, професійно важливі якості, ціннісні орієнтації та певний досвід діяльності, котрі дозволяють самостійно та якісно виконувати основні функціональні обов'язки. Основна суть педагогічної компетентності полягає в єдності психолого-педагогічних знань, умінь, досвіду, властивостей і якостей педагога, що дозволяють ефективно виконувати навчально-виховну діяльність, цілеспрямовано організовувати педагогічну взаємодію, а також передбачають саморозвиток, самовиховання, вдосконалення особистості та майстерності викладача. Це цілісна професійно-особистісна характеристика, яка визначає готовність і здатність виконувати педагогічні функції відповідно до прийнятих норм, стандартів, вимог [4, с. 7-8]. Педагогічна компетентність передбачає, що фахівець

здатний ефективно використовувати весь обсяг людських знань справі виховання та навчання, тобто в достатній мірі володіє формами, методами і способами освітньої діяльності, здатен системно сприймати педагогічну реальність і при цьому діяти оптимально. Це забезпечує можливість цілісного, структурованого бачення логіки освітніх процесів, розуміння закономірностей, принципів і тенденцій розвитку педагогічної системи, дозволяє проектувати і конструювати раціональну освітню діяльність.

На основі цих тверджень, *педагогічна компетентність медичного працівника* – комплексна, багатофакторна характеристика: сукупність знань, умінь, навичок, а також властивостей особистості, що сприяють успішному психологічному і терапевтичному впливу на пацієнтів і дозволяють найбільш ефективно організувати лікувально-профілактичний процес, регулювати різні аспекти психолого-педагогічної діяльності у процесі вирішення професійних завдань [1, с. 10]. Психолого-педагогічна компетенція, на наш погляд, є основою для реалізації таких функцій лікарської діяльності: 1) лікувально-профілактичних; 2) психолого-просвітницьких; 3) соціально-організаторських.

Виходячи з вищевикладеного, ми вважаємо, що *психолого-педагогічну компетентність майбутнього сімейного лікаря* слід розглядати як інтегроване новоутворення особистості, яке виявляється: у сформованому комплексі психолого-педагогічних і спеціальних медичних знань і умінь; здатності навчати і виховувати себе та інших; готовності активно впливати на розвиток і саморозвиток різноманітних характеристик (моральних, інтелектуальних, фізичних та ін.) медичного персоналу, хворих та їхніх родичів; оволодінні якостями, що дозволяють виконувати соціально-ціннісні освітньо-виховні функції під час профілактичних, діагностично-лікувальних і реабілітаційних заходів (попереджати і ліквідувати негативні прояви поведінки, надавати консультативну допомогу, пропагувати здоровий спосіб життя тощо). Структуру психолого-педагогічної компетентності сімейного лікаря становлять взаємопов'язані компоненти: адаптаційно-цивілізаційний, мотиваційно-ціннісний, соціально-комунікативний, когнітивно-смісловий, організаційно-методичний та операційно-технологічний. Для формування кожної з цих складових у медичному ВНЗ необхідно приділяти особливу увагу педагогічним аспектам професійної підготовки сімейного лікаря, при цьому слід враховувати також вагомість вироблення практичних навичок. Аналіз свідчить, що чинні програми психолого-педагогічних дисциплін затеоретизовані, їм бракує зв'язку з майбутньою практичною діяльністю лікаря [10]. Тому головним важелем удосконалення педагогічної підготовки майбутніх сімейних лікарів є включення до навчальних планів ВНЗ спецкурсу «Педагогіка в медицині». При цьому теоретичний

матеріал із педагогіки має бути тісно пов'язаний із медичними аспектами і практикою роботи в закладах охорони здоров'я.

Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх лікарів сімейної медицини потребує узгодження медичних дисциплін і педагогіки за допомогою використання елементів педагогічних знань у спеціально-медичній підготовці. Інтегрування педагогічних, психологічних і медичних знань і вмінь «пов'язано з узагальненням, ущільненням, концентрацією, викликаними необхідністю покращення та полегшення зберігання, передання, засвоєння і використання цих знань, а також їх складанням, класифікацією, систематизацією, взаємопроникненням різних методів пізнання і моделюванням, відтворенням цілісності складно організованих об'єктів» [7, с. 4]. На наш погляд, продуктивними шляхами вдосконалення педагогічної підготовки майбутніх сімейних лікарів є її професійна спрямованість, нерозривний зв'язок навчання з практикою, урахування професійних, психологічних і соціальних аспектів їхньої майбутньої професійної діяльності, вдосконалення форм, методів і засобів педагогічного підготовки [9, с. 110]. Ефективними засобами педагогічної підготовки майбутніх сімейних лікарів є застосування інноваційних джерел навчальної інформації, а також інформаційних технологій організації освітнього процесу.

Розглянувши зміст педагогічної (теоретичної, практичної та морально-психологічної) підготовки медичних працівників визначивши роль кожної її

складової у формуванні психолого-педагогічної компетентності сімейних лікарів ми визначили педагогічні умови, що забезпечують їхню ефективну педагогічну підготовку: спрямованість навчання на формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до психолого-педагогічної компетентності медика; узгодження змісту педагогічних дисциплін зі спеціально-медичними і психологією; проектування форм, методів і засобів поетапного формування та розвитку психолого-педагогічної компетентності у студентів; використання інноваційних технологій теоретичної та практичної підготовки студентів, що формують систему знань про педагогічну діяльність, спілкування та взаємодію, забезпечують оволодіння педагогічною технікою.

Отже, на підставі аналізу й узагальнення практики і тенденцій професійної підготовки сімейних лікарів вважаємо, що їхнє професійне становлення значною мірою визначається рівнем сформованості системи психолого-педагогічних компетентностей, що відповідає потребам їхньої практичної діяльності. У медичних ВНЗ доцільно використовувати форми і методи навчання, які забезпечують інтенсифікацію процесу їх формування. Уважаємо, що ефективна педагогічна підготовка майбутніх сімейних лікарів сприятиме досягненню такого рівня якості медичної освіти, що дасть їм змогу активно включитися у професійну діяльність, бути готовими діяти у складних професійних ситуаціях, виявляти високу компетентність, сформовану духовно-моральну та професійну позицію.

Література:

1. Балякова И. С. Формирование педагогической компетентности будущего специалиста со средним медицинским образованием : дисс.... канд. пед. наук : 13.00.08 / Балякова Ильфира Саитовна. – Саратов, 2006. – 202 с.
2. Бим-Бад Б. М. Педагогика и медицина [Электронный ресурс] / Бим-Бад Борис Михайлович : официальный сайт. – Режим доступа : http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=171.
3. Камилова М. Ш. О роли педагогических дисциплин в подготовке специалиста «медик-педагог» [Электронный ресурс] / М. Ш. Камилова // Современная педагогика. – 2014. – № 4. – Режим доступа: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/04/2247>.
4. Колесникова И. А. О феномене педагогического мастерства / И. А. Колесникова // Интегрированные основы педагогического мастерства : сб. материалов межвуз. научно-практ. конф. ; 1-2 февраля 1995 г. – С-Пб : С-Пб ГУПМ, 1996. – С. 3-10.
5. Кудрявая Н. В. Врач-педагог в изменяющемся мире : традиции и новации / Н. В. Кудрявая, Е. М. Уколова, А. С. Молчанов, Н. Б. Смирнова, К. В. Зорин ; под ред. Н. Д. Ющука. – М. : ВУНМЦ МЗ РФ, 2001. – 304 с.
6. Лебединский М. С. Вопросы психологии в медицинской педагогике [Электронный ресурс] / М. С. Лебединский, В. Н. Мясичев // Медицинская психология : информационный портал. – Режим доступа : <http://www.medpsy.ru/meds/meds203.php>.
7. Пахомова Н. Г. Мониторинг теоретико-когнитивной складовой интегративной медико-психологической та педагогической подготовки логопедов / Н. Г. Пахомова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : iprobuk.cv.ua/images/Paxomova-statya.doc.
8. Положения про лікаря загальної практики / сімейного лікаря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sim-med.com.ua/normativna_baza.php?id=11.
9. Стечак Г. Шляхи вдосконалення педагогічної підготовки майбутніх сімейних лікарів до професійної діяльності / Галина Стечак // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 3. – С. 106–112.
10. Уваркіна О. В. Формування комунікативної культури студентів вищих медичних закладів освіти в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Уваркіна. – К., 2003. – 24 с.